

Andrius Narbekovas, Birutė Obelenienė,
Jonas Juškevičius, Kazimieras Meilius,
Angelija Valančiūtė, Palmira Rudalevičienė,
Danielius Serapinas, Daiva Bartkevičienė

MEDICINA, ETIKA IR TEISĖ APIE ŽMOGŲ IKI GIMIMO

Sudarytojai:

kun. prof. dr. (HP) Andrius Narbekovas
prof. dr. Birutė Obelenienė

Andrius NARBKOVAS
BIRUTĖ OBELIENĖ
JONAS JUŠKEVIČIUS
KAZIMIERAS MEILIUS
ANGELIJA VALANČIŪTĖ
PALMIRA RUDALEVIČIENĖ
DANIELIUS SERAPINAS
DAIVA BARTKEVIČIENĖ

MEDICINA,
ETIKA IR
TEISĖ APIE
ŽMOGŲ
IKI GIMIMO

Mokslinė monografija

Vytauto Didžiojo universitetas
2012

UDK 618

Me31

Mokslinė monografija apsvaistyta ir rekomenduota publikuoti Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakulteto tarybos posėdyje 2010 m. rugsėjo 15 d., protokolo Nr. 25 (53). Santuokos ir šeimos studijų centro posėdyje 2010 m. rugsėjo 15 d., protokolo Nr. 3. Lietuvos sveikatos mokslų universiteto Histologijos ir embriologijos katedros posėdyje 2012 m. rugsėjo 3 d., protokolo Nr. FM 12-4-03.

Recenzantai:

prof. dr. Nijolė Drazdienė, Vilniaus universitetas

doc. dr. Krescencijus Stoškus, Lietuvos edukologijos universitetas

prof. dr. Vigintas Višinskis, Lietuvos apeliacinis teismas

Mokslinės monografijos leidybą rėmė:

Vilniaus miesto savivaldybės tarybos Sveikatos komitetas

Vytauto Didžiojo universiteto mokslo ir tyrimų klasteris „Žmogiškųjų santykių tyrimai bioetikoje“

e-ISBN 978-9955-12-850-2

ISBN 978-9955-12-849-6

© Andrius Narbekovas, 2012

© Birutė Obelenienė, 2012

© Jonas Juškevičius, 2012

© Kazimieras Meilius, 2012

© Angelija Valančiūtė, 2012

© Palmira Rudalevičienė, 2012

© Danielius Serapinas, 2012

© Daiva Bartkevičienė, 2012

© Vytauto Didžiojo universitetas, 2012

TURINYS

ŽMOGAUS BŪTIES PRENATALINĖ BŪKLĖ: JOS NELIEČIAMUMO ETINIS PAGRINDIMAS.....	6
<i>Krescencijus Stoškus</i>	

I DALIS. ŽMOGUS IKI GIMIMO: MEDICININIAI ASPEKTAI

1.1. VAIKO PRENATALINĖ RAIDA.....	12
<i>Angelija Valančiūtė</i>	
1.2. EMBRIONO GENETIKA IR RAIDA.....	50
<i>Danielius Serapinas</i>	
1.3. MOTERS ORGANIZMO POKYČIAI NĖŠTUMO METU.....	84
<i>Daiva Bartkevičienė</i>	
1.4. NĖŠTUMO NUTRAUKIMAS IR PSICHIKOS SVEIKATA.....	112
<i>Palmira Rudalevičienė</i>	

II DALIS. ŽMOGUS IKI GIMIMO: ETINIAI ASPEKTAI

2.1. PRENATALINĖ ETIKA	142
<i>Andrius Narbekovas</i>	
2.2. PAGARBOS ŽMOGAUS GYVYBEI UGDYMO PRINCIPAI	184
<i>Birutė Obelenienė</i>	

III DALIS. ŽMOGUS IKI GIMIMO: TEISINIAI ASPEKTAI

3.1. NEGIMUSIO VAIKO TEISINIO STATUSO KLAUSIMAI.....	234
<i>Jonas Juškevičius</i>	
3.2. <i>NASCITURUS</i> STATUSAS ANTIKINĖJE IR MODERNIOJOJE KULTŪROJE BEI TEISĖJE.....	278
<i>Kazimieras Meilius</i>	
TERMINŲ ŽODYNĖLIS.....	440
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	441
SUMMARIES	474
APIE AUTORIUS.....	478

Žmogaus būties prenatalinė būklė: jos neliečiamumo etinis pagrindimas

Krescencijus Stoškus

Tai, kas graikui Hipokratui kadaise buvo savaime suprantami dalykai, modernusis mokslas vertina kaip sunkiai išsprendžiamas problemas. Hipokratas gyveno toje graikų klasikinės kultūros epochoje, kuri dar tvirtai laikėsi kalokagatijos (grožio ir gėrio vienybės) principo. Gėris dar apėmė dorovę ir teisingumą, o išmintis jungė gėrį ir žinojimą (protą). Kadangi medicina buvo grindžiama gėrio siekimu ir mokslu, ji dar galėjo būti skelbiama ne tik įgudimu, mokėjimu veikti arba menu (τέχνη), bet ir savo rūšies išmintimi (σοφία). Anot Hipokrato, privalu perkelti išmintį į mediciną, o mediciną – į išmintį. Juk gydytojas-filosofas prilygsta dievui. Išmintis iš tiesų nedaug skiriasi nuo medicinos, ir viskas, ko ieškoma išmintyje, yra ir medicinoje, o būtent: pinigų niekinimas, sąžiningumas, kuklumas, drabužių paprastumas, pagarba, sprendimas, ryžtingumas, tvarkingumas, minčių gausa, žinojimas viso to, kas naudinga ir būtina gyvenimui, bjaurėjimasis ydomis, prietaringos dievų baimės neigimas, dieviškas pranašumas. Tai, ką gydytojai turi, jie turi prieš nesusilaikymą, prieš savanaudišką ir nešvarią profesiją, prieš neišmatuojamą pirkimo troškulį, prieš godumą, prieš grobimą, prieš begėdystę. Ypač į jų protą įdiegtas dievų žinojimas, nes įvairiose kančiose ir atvejuose medicina yra pagarbiai nusiteikusi dievų atžvilgiu. Gydytojai nusilenkia prieš dievus, nes medicinoje nėra ypatingos galios. Ir nors jie daug ką gydo, vis dėlto yra daug to, kas pranoksta jų jėgą ir pasidaro savaime.

Nuo visą patirtį sintezuojančios išminties jau toli nubėgta. Siekdamas pažangos ir specializuodamasis, mokslas atitraukė mediką nuo paciento vientiso gyvenimo, nuo pagrindinių jo elgesio normų, o vieną medicinos sritį nuo kitos, dehumanizavo mediko veiklą: privertė pasidalyti su kitais gydytojais vieno organizmo funkcijas, suskaidė jį į sritis bei aspektus. Iš gydytojo išminties liko tik specializuotos praktikos, kontroliuojančios atskiras organizmo funkcijas.

Susiskaidymas pagilino medicinos žinias, bet kartu sudaiktino požiūrį į žmogų, sumažino gydytojo atsakomybę už paciento išgyvenimą.

Dabar tenka atkurti unikalią asmens vienovę, grąžinti į medicinos pasaulį etiką ir apskritai humanitarinį matmenį. Tiesa, toji etika, atgaivinta ir juridiškai įtvirtinta specialiosios medicininės etikos vardu, yra nutolusi nuo klasiškinės etikos humanizmo. Tai reiškia, kad ji imama taikyti tik toms sritims, kuriose yra įvedamos rašytinės taisyklės. Įgaudama juridinių sutarčių formas, ji atgimsta susvetimėjusi, susiskaidžiusi į daugybę etinių praktikų. O kur jų nėra arba nepavyksta įvesti, neretai užverda karšti debatai. Šį procesą puikiai iliustruoja kun. prof. dr. (HP) Andriaus Narbekovo ir prof. dr. Birutės Obeleenienės sudaryta monografija „Medicina, etika ir teisė apie žmogų iki gimimo“. Ji skirta pačiam *problemiškiausiam* būties etapui, kuris prasideda apvaisinimu ir baigiasi gimimu. *Problemiškiausiam* dėl to, kad apie jo buvimą ilgą laiką beveik nieko nežinota, o dabar jį reikia įteisinti taip pat, kaip ir visus kitus gyvenimo tarpsnius: kūdikystę, vaikystę, jaunystę, brandą ir senatvę. Menkai nusimanant apie ankstyviausią gyvenimo stadiją nebuvo įmanoma ir sąmoningai pakenkti. Modernusis mokslas, išrasdamas vis naujesnes, veiksmingesnes, nuo neatsakingo gyvenimo padarinių gelbstinčias ankstyvosios gyvybės nutraukimo priemones, kartu atskleidė įspūdingą žmogaus prenatalinės raidos stadiją ir įstūmė moteris į keblią situaciją: nejučiomis pavertė jas lyg ir „nekaltomis“ žudikėmis. Iš esmės pasikeitė medicinos paskirtis: kadaise ji susiformavo tam, kad saugotų gyvybę, o dabar kuria žmonių žudymo priemones ir net atlieka žudymo procedūras. Medicinos mokslas atsidūrė veidmainiškoje padėtyje – išaiškino, kad egzistuoja žmogaus prenatalinis gyvenimas, ir kartu teikia gyvybės nutraukimo paslaugas. Siekiant pateisinti tokios žudymo funkcijos teisėtumą reikėjo įtikinti viešąją nuomonę, kad pirmųjų gyvybės stadijų būtybė dar nėra žmogus.

Tai tikriausiai ir būtų lengvai pavykę padaryti, jei ne dvi esminės aplinkybės: *pirma*, jei XX a. antrojoje pusėje nebūtų smarkiai išplėstos ne tik žmogaus, bet ir kai kurių kitų gyvų būtybių „teisės“; *antra*, jei į šį procesą nebūtų įsikišusi religija. Skausmingos istorinės patirtys, kurios privertė moderniąją Europą įvesti juridinius draudimus žudyti kūdikius, senelius, invalidus, psichikos ligonius ir net galvažudžius, yra neprilygstamas moralinis visos žmonijos laimėjimas, kurio anksčiau nesiryžo užtikrinti jokia šalis. Įdiegtas pats nuosekliausias principas pasaulyje: taikos sąlygomis jokiais motyvais, išskyrus savigyną arba kitų žmonių apsaugą, žmogus neturi teisės žudyti kito žmogaus. Tai reiškia, kad žmogus, kuris tam tikrame gyvenimo etape įgyja daugiau galių, neturi teisės tų galių laikyti žmogiškumo matu ir pagal jį spręsti, kas turi teisę gyventi pasaulyje. Skirtingais gyvenimo etapais kinta kiekvieno žmogaus galia. Iš pradžių jis yra tik motinos ir tėvo vaisius, paskui – silpnas kūdikis, vėliau – daugiau ar

mažiau pasaulyje įsitvirtinęs žmogus, galų gale – apie mirtį galvojantis negalasis. Niekas neapdraustas ir nuo daugybės kitokių galimybių. Rodos, tai savaime suprantama, bet turėjo nutekėti daug vandens, kol žmogiškumas pirmąsyk buvo nuosekliai pagrįstas žmoniškumu, t. y. teisingumu, kuris įtvirtina stipraus ir silpno asmens lygiavertiškumą.

Akivaizdžiausiai šį faktą patvirtina pristatoma monografija, skirta kaip tik tam žmogaus būties tarpsniui, kuriame susiformuoja pagrindinės užsimezgusio individo būsimojo gyvenimo galimybės. Knyga svarbi tuo, kad nuosekliai pasipriešina siaurai mąstymo tradicijai, kuri beveik iki šių dienų šio tarpsnio gyvybės formos dar nepripažįsta kaip tikro žmogaus. Jis yra dar gamtos paslėptas, nematomas ir negirdimas. Realiai jausliškai duotas tik jį auginančiai motinai, o geriausiai žinomas medikui. Todėl nuo jų moralinės atsakomybės daugiausia priklauso prenatalinio žmogaus išgyvenimas ir jo atėjimas į išorinį pasaulį. Tačiau visi kiti vis dar jaučiasi turį galimybę nuo tokios atsakomybės lengvai išsisukti.

Dėl to nereikėtų per daug stebėtis. Juk iš pradžių pilietinės teisės buvo suteikiamos tik subrendusiems vyrams, paskui – moterims, o tik galų gale – vaikams. Ir tik visai neseniai Vakarų civilizacija pasijuto įsiveržusi į žmogaus prenatalinį gyvenimą. Brandžiausioms visuomenės grupėms vis dar tenka atkakliai įtikinėti, kad būtų užtikrintos ir negimusiojo teisės. Kaip tik įvedus šias teises teko iš naujo kelti žmogiškosios būties pradžios klausimą. Biologijos mokslas jį svarsto jau seniai. Tačiau kol mokslas įtikinamai nesusiejo žmogiškojo individo pradžios su unikaliu genetinių programų susijungimu, tol žmogaus pradžios ribas buvo galima stumdyti kaip kam patinka ir mokslo žinių reliatyvumu teisinti žmogiškojo vaisiaus sunaikinimą.

Prieš mus yra profesionaliai parengta knyga, sutelkianti tais pačiais moraliniais principais besiremiančių autorių (Andriaus Narbekovo, Birutės Obeleenienės, Jono Juškevičiaus, Kazimiero Meiliaus, Angelijos Valančiūtės, Palmiros Rudalevičienės, Danieliaus Serapino, Daivos Bartkevičienės) pajėgas tam, kad nubrėžtų aiškias prenatalinio, t. y. paties silpniausio, žmogaus būties ribas ir kartu įtikintų, jog būtina užtikrinti jo moralinę ir juridinę teisę gyventi.

Monografijoje pabrėžiama, kad mokslo ir technikos „pažanga neturi prieštaurauti etikos normoms“. Diagnostiniai tyrimai atliekami tam, kad būtų galima apsaugoti pacientus nuo genetinių anomalijų. Atliekant invazinius diagnostinius tyrimus kyla tam tikra rizika pakenkti vaisiui. Tačiau kai toji rizika labai nedidelė, ji pasiteisina, nes „padeda išvengti daugelio abortų“. Kita vertus, klaidingi genetiniai tyrimai gali ir paskatinti abortų atlikimą, todėl ir atliekant tyrimus, ir informuojant tėvus būtinas tam tikras atsargumas. Net ir tais atvejais, kai tyrimais aiškiai nustatomos neišgydomos ligos, abortas neturėtų būti

laikomas vienintele išeitimi. Tekste cituojamas Jeanas Marie Thévozas, kuris pažymi, kad „padarius abortą liga neišgydoma“, o tik nužudomas būsimasis pacientas. Ypač pavojingas vėlyvas nėštumo nutraukimas. Po aborto apie „50–80 proc. moterų išgyvena kaltę“, t. y. „įjoms pasireiškia depresija ir kiti psichosomatiniai sutrikimai“.

Knygoje šie psichosomatiniai sutrikimai nagrinėjami nepaprastai jautriai ir išmintingai. Atskleidžiama, kad šiuolaikinei moteriai įtaką daro daugybė socialinių bei kultūrinių sąlygų, jos skatina moterį rinktis abortą, neprisiimant atsakomybės už padarinius. Šis spaudimas formuojasi kultūroje, kuri nuskamba labai lakoniškai: „Gimimų kontrolės metodų atsiradimas ir abortų legalizavimas aiškiai atskyrė seksualinį malonumą nuo gyvybės kūrimo funkcijos.“ Monografijoje neaptariama nei seksualinė revoliucija, nei jos formos, įvardijamos „seksualine laisve“, „greituoju seksu“, nei kitų panašių praktikų „ideologijos“. Operuojama grynais faktais ir statistika, remiamasi tiesioginiais pacienčių liudijimais.

Knygoje pabrėžiama: „Tarnystė žmogaus gyvybei, kuri yra fundamentalus kiekvieno žmogaus gėris, suteikia medicinai moralinį pobūdį. Gydytojas atlieka savo darbą ne tik gerai ar blogai technine prasme, bet ir gerai ar blogai moraline prasme.“ Kitaip tariant, jis renkasi. O per laisvai pasirenkamus veiksmus jis kuria save kaip moralinę būtybę. Monografija, gindama žmogaus embriono teisę gyventi, parodo, kad jo išsaugojimas yra etikos uždavinys.

Knygoje pabrėžiama, kad skirtingos strategijos (lytiškumo ugdymo ir lytinio švietimo) kyla iš lytinio potraukio ir seksualumo perskyros šiuolaikinėje kultūroje. Labai svarbus teiginys, kad „visuomeninė lytinio potraukio dimensija šiandien labiau nei bet kada yra įgavusi vartotojišką, netgi grobuonišką išraišką, kurią siekiama pristatyti kaip teigiamą savybę, neva galinčią išlaisvinti žmogų. Idealizuojamas seksas, kuris yra ne kas kita kaip lytiniai santykiai, atsieti ir nuo meilės, ir nuo prokreacijos. Vadinasi, ir nuo atsakomybės bei įsipareigojimų“. Tai esminis ir ryžtingas monografijos iššūkis visai postmodernajai masinei kultūrai ir jos apologetams.

Iš embriono žmogiškosios būties kyla teisė gyventi, kuri yra prigimtinė ir bendražmogiška. Tą teisę privalo įtvirtinti ir civilizuoto pasaulio teisėkūra. Kadangi teisės normos yra siauresnės už dorovę, kūrėjai neturėtų atsieti jų nuo dorovės. Tai kelia pavojų atskiram asmeniui ir visai visuomenei. Teisę privalu integruoti į moralinę tvarką. Ją nuosekliai grindžia krikščioniškoji doktrina, kuri skelbia, jog žmogaus gyvybės vertė nepriklauso nei nuo gyvybės kokybės, nei nuo ją įteisinančių įstatymų, nei nuo kultūros normų. O iš čia plaukia ir kita principinė išvada: „Siekiant išgelbėti vieno paciento gyvybę <...> negalima nužudyti kito žmogaus.“